

Dohodl se Brežněv s Husákem ještě před srpnovou okupací?

[LN literarky.cz/civilizace/2043-dohodl-se-breznev-s-husakem-jeste-pred-srpnovou-okupaci](http://literarky.cz/civilizace/2043-dohodl-se-breznev-s-husakem-jeste-pred-srpnovou-okupaci)

Jan Šolta

Pro naši rozklíženou společnost je signifikantní, že postupně mizející ohlasy pražského jara rezonují disharmonicky; vždyť ani po půlstoletí nebyly vyjasněny všechny základní otázky jeho cílů, podstaty a smyslu, nejsou plně identifikovány determinující mezinárodní souvislosti atd. U mladé generace převládají médii povrchně zprostředkované, zkreslené, schematické přístupy (nebo spíše odstupy a nezájem); pamětníci, uznávající tuto dobu za největší prožitek svého života, pomalu odcházejí. Pouze občas někteří politici úspěšně zneužívají deformovaný výklad těchto událostí k obhajobě svých pofiderních programů.

Ti, kteří byli tenkrát mladí (dnes 70+), však nezapomínají, a proto nepovažují toto období všeobecné naděje i naivního nadšení za „pouhé soupeření dvou skupin v rámci KSČ“, ale za oprávněný pokus o demokratizaci života naší země v daných, silně limitovaných podmínkách; jednoznačně za jeden z prvních kroků směřujících za široké podpory obyvatelstva k postupnému návratu Československa ke skutečné plnokrevné (pluralitní) demokracii a k normálnímu, léty osvědčenému uspořádání moderní společnosti. Nadšeným snílům a netrpělivým nedočkavcům se však dostalo dvacet let „normalizace“!

Má smysl vracet se s pokorou a empatií do nedávné historie a tázat se, zda mohla existovat jiná, příznivější cesta osudu této „postižené“ generace?

Mladá generace pražské jaro radostně prožívala

Je zbytečné připomínat, že většina tehdejší mládeže (i občanské společnosti) neměla nic společného s „vědeckým učením M-L“, oficiální politika ji příliš nezajímala, chtěla pouze beat a žít jako jejich vrstevníci za Šumavou! V tehdy výrazně vyjadřované podpoře všeobecně oblíbeného Alexandra Dubčeka (dnes jí neprávem vyčítané) spatřovala jedinou cestu úniku z nenáviděného krunýře svírajícího ji přemírou nepřirozených omezení a nesmyslných a pro současné generace nepochopitelných zákazů. Nečekaná naděje na rychlou změnu, přílišný optimismus a nehrané, nespoutané nadšení náhle probuzených občanů vedlo k překotnému vývoji (opřenému mimo jiné též o ne zcela vykrystalizované názory) plnému upřímné touhy a naivity i neúmyslných chyb a nezvládnutých přešlapů i omylů.

Obrodný proces, stěsnaný do pouhých několika nádherných měsíců, nestačil přinést zralé plody. Nemůže být proto až troufalé a pramálo seriózní pokoušet se dnes autoritativně o exaktní měření jejich kvality bez existence jejich vzorků? Nekriticky je odsuzovat bez pochopení nutných souvislostí a hluboké empatie oné doby, například pouze na chatrném základě jejich zbylých pozůstatků?

Naše, tehdy mladá generace pražské jaro nejen radostně prožívala, do jeho proudů též aktivně vstupovala. Své radikální představy dychtivě a bez bázně diskutovala ve škole i v hospodě, na čundru, na potlachu i cestou ve vlaku, necítila však zrovna nutkavou potřebu tisku vlastních programů a petic apod. (Historici ale preferují tištěnou podobu dokumentů!) Akční program KSČ byl pro ni překonán dříve, než byl vytištěn. Nikdo netušil, kde a kdy se dravý proud převratných změn, který prudce strhával břehy zatuchlých předsudků a nenáviděných rigorózních pravidel, zastaví. Vynucená demise Antonína Novotného spustila takovou lavinu personálních změn, že nikdo na vrchu si nemohl být svou židlí jistý. Ještě větší zemětřesení spojené se zásadní obměnou křesel se očekávalo po mimořádném sjezdu KSČ v září. Meze svobody se každým dnem nadějně posunovaly, byly to krásné časy naivních ideálů a dívky nosily krátké sukně...

Sověti u nás chtěli mít své armádní jednotky

„Kdyby nebyl Tonda Novotný tak tvrdohlavě umíněný a až ješitně pyšný a sebevědomě se nedomníval, že v rámci Varšavské smlouvy je Československo schopno ubránit se vlastními silami bez trvalé přítomnosti cizích armád na svém území; mohlo to v 68 všechno dopadnout úplně jinak a národ by nebyl tak tragicky rozdělen!“
litoval v důchodu Miloš Jakeš.

O strategické potřebě alokace sovětských jednotek na našem území přesvědčoval Novotného již Nikita Chruščov. Sovětský záměr rozmístit u nás svá vojska trval od války.

Na podzim 1945 se totiž prezidentu Benešovi povedl husarský kousek, prosadil současný odchod U.S. Army i Rudé armády a naše území se tak ocitlo bez cizích armád, což v poválečné Evropě představovalo téměř raritu! Při slavnostním loučení Rudé armády s dojatými a vděčnými občany sovětští důstojníci slibovali, že se k nám brzy vrátí. (Vrátili se až za 23 let na další 23 roků, ale to už je nikdo nevítal.)

Sovětský nátlak okamžitě zesílil po nástupu Brežněva, který byl maršálům zavázán nejen za podporu při sesazení Chruščova – jemuž mimo jiné vyčítali nedomyšlené stažení vojska z Rumunska v roce 1958. Generál-politruk Leonid Brežněv uniformy miloval, v soukromí nosil oblíbené lampasy alespoň na teplácích. Hned na jaře 1965 si maršál Andrej Grečko vynutil dohodu o výstavbě tří skladů s jadernými hlavicemi v Československu. Novotný sice zvyšoval výdaje na zbrojení – vztažené na jednoho obyvatele patřily ve světě mezi enormní; avšak Sověti přesto v roce 1966 nekompromisně vyžadovali v zájmu posílení jihozápadního křídla Varšavské smlouvy přesunout do ČSSR dvě sovětské divize!

V podmínkách studené války bylo obtížné trvale se stupňujícímu koncentrovanému nátlaku Sovětů dlouhodobě odolávat, vždyť kromě Rumunska byla sovětská armáda přítomna ve všech zemích sovětského bloku, a navíc ČSSR přímo sousedila s NATO! Získat souhlas Novotného se nedařilo, usilovně se proto hledaly jiné cesty. Nepřišel by možná vhod případný „objev kontrarevoluce“ v ČSSR jako vítaná záminka pro finální prosazení plánu vstupu vojsk a jejich trvalého setrvání v Československu?

Při sledování časové osy průběhu klíčových událostí jasně vyniká, že úmysl dostat sovětská vojska do Československa byl výrazně staršího data než náhlé zjištění „objevu kontrarevoluce“ v ČSSR! Obrodný proces, který se nacházel ještě v samotném zárodku, na počátku jara se u nás na teprve rozbíhal, byl Sověty okamžitě označen za nebezpečný ohniček tzv. kontrarevoluce, byť se v té době jen nejistě rozhořival. Ostražité sovětské velení zpozornělo a dlouhodobý strategický záměr, průběžně zpracovávaný do taktických a operačních plánů, vytáhlo z trezoru. Maršálové potom pouze čekali na vhodnou příležitost, záminku, aby kompletně připravené plány „vtržení“ a okupace Československa mohli spustit.

S předstihem je předávali určeným vyšším velitelům a vyčkávali na moment, kdy se politbyro podvolí soustředěnému nátlaku „jestřábů“, generality a vojenskoprůmyslového komplexu.

Bylo možné v dané situaci bipolárně rozděleného světa a pevně stanovené role ČSSR v něm, reálně uvažovat o nějakém kompromisním východisku? Bylo snad představitelné nalézt způsob určité kompenzace za eventuální souhlas s alokací nevítaných vojsk na našem území, a tak případně předejít jejich pozdějšímu agresivnímu vstupu? Nabízely se v daných podmínkách jiné reálné alternativy?

Nerozhodný a nespolehlivý Saša

V lednu 1968 tvrdohlavého a nerudného Novotného nahradil usměvavý Alexander Dubček, ke kterému zpočátku choval Brežněv vřelý až otcovský vztah. Na zasedání politbyra ÚV KSSS 16. ledna 1968 dokonce přiznal „osobní odpovědnost za výběr Dubčeka“!

Také náčelníci KGB na Lubljance se radovali, že „v Praze vyhrál náš Saša!“

S postupujícím jarem a obrodným procesem jejich optimismus slábl a přestávali věřit, že Saša splní všechna očekávání, která v něj původně vkládali. Brzy mu vyčítali, že odvolává a jmenuje kádry bez obvyklých konzultací a předchozího souhlasu sovětské strany. Stačil tak vyměnit řadu vedoucích funkcionářů v ústředním výboru KSČ, ve vládě i v krajích a hrubě tím narušil pracně budovanou síť Sovětům oddaných a věrných spolupracovníků v ČSSR. Příliš spokojeni nebyli ani se sesazením prezidenta republiky. Dubčekův nový ministr vnitra Josef Pavel už přímo ohrozil těsné vazby na KGB! Podle stížností Sovětů nedodržoval Dubček zavedený zvyk konzultovat s nimi všechny záležitosti předem. Byli notně zklamáni jeho údajnou nerozhodností, výmluvami a celkovou nespolehlivostí. Moskva proto začala vyhledávat nové kádry.

V sovětském vedení koordinoval agendu „československé krize“ předseda KGB Jurij Andropov podržený pouze Brežněvovi. Disponoval vynikajícími zkušenostmi z úspěšného potlačení „kontrarevoluce“ v Maďarsku, kde v roce 1956 působil jako

velvyslanec. Důvodně se obával, aby se také v ČSSR neopakovala krvavá verze občanské války. Věděl, že pokud se mu nepodaří zlomit a donutit stávající vedení KSČ k poslušnosti, bude nutné najít vedení nové.

Vycházel ze svých osvědčených zkušeností, kdy v Budapešti 1956 objevil, příslušně vychoval a nakonec (po získání souhlasu Moskvy) prosadil do nejvyšší funkce v Maďarsku Jánose Kádára, do té doby druhořadého funkcionáře. Z bývalé oběti politických represí 50. let vygeneroval nejvěrnějšího sovětského místodržitele ve východním bloku, který 35 let obětavě plnil též úlohu prosovětského agenta a provokatéra. (Například v lednu 1968 vylákal Dubčeka na schůzku, na níž – zaúkolován Andropovem – na něm vyzvídal jeho představy a názory, které obratem hlásil do Moskvy. Obdobně zákeřně postupoval též při dalších důvěrných setkáních s Dubčekem.)

Andropov potřeboval získat plastický obraz situace, a proto rozšířil síť zpravodajských kontaktů. Zmobilizoval vybranou skupinu nelegálů a na jaře 1968 je převedl do Československa. Vyhledávali tam vhodné kádry, důkladně prověřovali stávající politiky (například Josefa Smrkovského, Oldřicha Černíka, Vasila Bilaka, Aloise Indru aj.), typovali nové; v soukromých diskusích ověřovali jejich skutečné názory, charakter, vztah k SSSR a jeho předákům apod.

Například Dubček byl jimi charakterizován jako velmi váhavý a nerozhodný člověk, nepevný a perspektivně nespolehlivý, jenž pouze slibuje, ale dané sliby neplní, „žvanil jako Kerenský“.

Konkrétní případ fungování takového nelegála vylíčil Igor Sinicin v knize *Andropov zblízka* (Moskva 2004) na podkladě vzpomínek svého otce Jeliseje Sinicyna, který byl na jaře 1968 vyslán na sovětský konzulát do Bratislavy pod krytím pracovníka ÚV KSSS. Osvědčil se jako rozvědčík již za války například ve Skandinávii, kde mimo jiné živě komunikoval s emigrantem Willy Brandtem, pozdějším západoněmeckým kancléřem. Na Slovensku byl nasazen především na Bilaka a Gustáva Husáka. Ve svých zprávách zasílaných přímo na

stůl Andopova kritizoval tvrdé, extrémně levicové pozice Bilaka – jeho příliš nekompromisní postoje ho vylučovaly z možnosti zastávat nejvyšší funkci v KSČ, postrádal schopnosti získat oporu obyvatelstva atd. Byť Bilak zorganizoval podpisy tzv. zvacího dopisu a „jestřábi“ v moskevském politbyru jej preferovali, od začátku srpna ho Andropov nepovažoval za vhodného pro nejvyšší funkci v Praze. Na doporučení rozvědčíka se Andropov přiklonil k Husákovi, pokládal jej za velmi zkušeného politika, zdatného rétora a velmi ctižádostivého a obratného organizátora, schopného přesvědčit a strhnout za sebou masy. Cenil si také, že Husák přes prožité útrapy a represálie zůstal přesvědčeným komunistou (jako jeho oblíbený Kádár). Prostřednictvím četných rozhovorů s rozvědčíkem získal Husák důvěru samotného Andropova, ač se spolu nesetkali.

Na scénu vstupuje Husák

„Jednou v polovině srpna 1968 zazvonila v bratislavské kanceláři ‚představitele ÚV KSSS‘ přímá linka a ve vysokofrekvenčním telefonu se ozval hlas J. V. Andropova,“ píše se v citované knize, „Jeliseji, domníváš se, že se můžeme skutečně spolehnout na Gustáva Husáka? Bude s námi bojovat proti pravici?“ Plukovník potvrdil předsedovi KGB, že Husák má absolutně jeho důvěru a že věří jeho schopnostem zmobilizovat k vítězství levice v KSČ nejen Slováky, ale i Čechy!

Andropov se na chvíli zamyslel a potom požádal: „Můžeš do hodiny přivést k tomuto telefonu soudruha Husáka?“ Přesně za hodinu zazvonil opět Andropov: „Je u tebe soudruh Husák? Předej mu telefon!“ Husák převzal telefon a odpověděl Andropovovi na pozdrav, poté si krátce vyměnili názory na situaci v Československu. Řeč Andropova v telefonu silně zněla, navíc si Husák přiložil sluchátko tak, aby mohl poslouchat i přítomný rezident.

Bez předchozího upozornění Andropov náhle řekl: „Soudruhu Husáku, chce s vámi hovořit Leonid Iljič.“ Husák se podivil. V telefonu zaburácel Brežněvův bas: „Soudruhu Husáku!“ obrátil se na

něj generální tajemník ÚV KSSS: „Vím, jak obětavě pracujete pro svoji vlast a jak se snažíte odvrátit silné vnitřní a vnější otřesy. Chci vás ubezpečit, že plně chápeme vaše postoje, ale obáváme se zhoršení situace...Chci se vás zeptat, podpoříte nás v případě vzniku mimořádných okolností?“ „Ano, soudruhu Brežněve,“ klidně odpověděl Husák. „Budu stát na straně Sovětského svazu. Domnívám se, že pouze společně můžeme stabilizovat situaci v Československu a předejít velkému krveprolití.“ Tento rozhovor Andropova a Brežněva prokázal, že Moskva se už definitivně rozhodla a orientovala na spolupráci s Husákem.

Nyní lze již lépe porozumět nejen nečekanému mezipřistání letadla delegace vedené prezidentem Ludvíkem Svobodou v Bratislavě cestou na jednání do Moskvy 23. srpna 1968, aby přibralo Husáka, do té doby druhořadého politika, který nebyl ani členem ÚV KSČ; ale především překvapivému hodnocení z úst Alexeje Kosygina, který při rozboru dosavadního průběhu Moskevských rozhovorů na zasedání politbyra 25. srpna 1968 jmenovitě vyzvedl Husákův přístup: „Husák si vedl velmi dobře a rozumně.“

Tehdy politbyro ÚV KSSS navrhovalo tři varianty dalšího postupu v československé krizi – v každé revoluční vládě se počítalo s významnou rolí pro Husáka; jak v první vedené Svobodou, tak i ve druhé, kde figuroval dokonce na postu premiéra a KSČ měl vést Černík. Nakonec se prosadila třetí varianta – zachovat dosavadní skladbu vedení s tím, že provede všechna Moskvou nadiktovaná opatření vlastníma rukama a uskuteční nařízenou „normalizaci“. Ovšem s výhradou účasti Františka Kriegela, Čestmíra Císaře a Oty Šika. Spolu s nimi měl odejít také Bilak, který zbaběle zcela zklamal, plány jeho skupiny na mimořádná opatření se zhroutily a jeho vliv se vytratil.

Podle Sinicina bylo velkou zásluhou Andropova a Brežněva, respektive Kosygina a Michaila Suslova, že Moskva v roce 1968 neopakovala krvavou maďarskou cestu a neprosadily se drastické

názory „jestřábů“ Nikolaje Podgorného, Petra Šelesta, Dmitrije Ustinova a Grečka.

Ve své skvělé Husákově biografii uvádí Michal Macháček „svědectví Lubomíra Štrougala, který přisuzuje Sinicynovi klíčovou úlohu v Husákově politické kariéře, a nakonec i v cestě do čela KSČ, jelikož Siniyin dokázal u Brežněva a Andropova vzbudit vůči Husákovi důvěru...Posléze mu (Sinicyn) předal moderní vysílačku americké výroby, přes kterou mohl nový lídr udržovat přímý kontakt s Brežněvovým sekretariátem.“

Podle Macháčka koordinoval Sinicyn přísně utajované setkání Husáka s Brežněvem v noci ze 13. na 14. dubna 1969. Potkali se na letišti v Mukačevu za zády Šelesta i Bilaka. Ambiciózní pragmatik Husák se tam Sovětům zřejmě upsal k submisivní poslušnosti a zavázal k plnění dosud plně neidentifikovaných úkolů, a mohl tak být 17. dubna 1969 zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ!

Soupeřící supervelmoci nad Československem společně zlomily hůl

Když se na podzim 1969 nedařilo situaci v ČSSR zcela normalizovat, požádal Husák Andropova o vyslání osvědčeného zpravodajce, nyní již generálmajora zahraniční rozvědky PGU KGB Sinicyna, do funkce vedoucího rezidentury KGB v Československu. S Husákem potom těsně spolupracoval až do roku 1981. Pamětníci vzpomínají, že neoficiální vliv tohoto rezidenta na veškeré zdejší dění byl enormní, mimo jiné zprovoznil tajný kanál do Moskvy, kterým Husák (a Bilak) dostával informace, rady a příkazy přímo z Kremlu. Komunikace probíhala bez vědomí sovětské ambasády a našich vrcholných představitelů a stranických orgánů.

Autor uvedené knihy, který působil jako pomocník člena politbyra ÚV KSSS a předsedy KGB Andropova, připomíná, jak se jeho šéf velmi pyšnil tím, že osobně stvořil dva genseky – Kádára v Maďarsku

a Husáka v Československu, rád se s nimi stýkal. V té době nemohl ještě vědět, že zdárně umetá cestičku dalšímu – Michailovi Gorbačovovi.

Tak, jak byl Husák vyzdvižen a dosazen, byl Sověty obdobným způsobem též odejit. Rozhodnutí o jeho odchodu z nejvyšší stranické funkce bylo definitivně stvrzeno v sobotu 10. dubna 1987 při pražské návštěvě Gorbačova s tím, že jej nahradí Jakeš. S oběma Gorbačov na Hradě předtím osobně jednal. Aby mezi lidmi nevznikl dojem, že výměna je přímým následkem návštěvy, bylo stanoveno, že se uskuteční až na podzim. (Odejít z funkcí se zavázal též Bilak.) Ke změně v čele KSČ došlo 17. prosince 1987.

Při zpětné deskripci průběhu tzv. československé krize 1968 vyplývá, že se zde osudově protnul minimálně tři roviny determinujících zájmů. Vedle barvitě interní plochy známého domácího kvasu obrodného procesu se ostře a nekompromisně prosazovala rovina zájmů sovětského bloku diktovaných Moskvou. Na globální úrovni hrozivě působily nepřekročitelné geopolitické limity dané dohodami Spojenců z dob druhé světové války, které nadlouho zpečetily neradostný osud Československa.

Z klíčového mezinárodního hlediska zůstalo v roce 1968 Československo ve světě osamocené. Svět československé reformní pokusy příliš nevítal, v obavách je spíše zamrazil. Nový československý model socialismu sice vzbudil nadšené sympatie a verbální podporu světové levicové veřejnosti, vyzbrojené však pouze tužkami a psacími stroji; potřebnou pozitivní pozornost mocných tehdejšího světa ale nezískal, jejich oči poutala více válka ve Vietnamu, Střední východ, Čína apod. Podle jejich pohledu mohl československý experiment dokonce ohrozit křehkou rovnováhu bipolárně rozděleného světa přímo na horké hranici obou bloků. Zásadní faktor představoval postoj USA. (Jak by se asi zachovaly USA v čistě hypotetickém případě drtivého vítězství radikální levice v západním Německu, která by mimo jiné jednoznačně směřovala k

vystoupení z NATO a EHS a bezprostřednímu vyhlášení neutrality a k nevratnému sjednocení Německa, aniž by brala ohledy na stanoviska USA a svých západních spojenců?)

Na schůzi politbyra ÚV KSSS 24. července 1968 diplomatický veterán Ivan Majskij úzkostlivě varoval před vyvoláním možného konfliktu se Západem v důsledku připravované invaze do ČSSR. Andrej Gromyko na místě jeho obavy vyvrátil. Velvyslanec Anatolij Dobrynin se totiž již 22. července 1968 setkal se státním tajemníkem USA Deanem Ruskem a zjistil, že USA se rozhodně nechtějí zaplést do konfliktu kvůli Československu! V tomto směru byla vláda USA od samého počátku zdrženlivá a nechtěla být zatažena do událostí v ČSSR; považovali je za záležitost samotných Čechů a dalších států Varšavské smlouvy. Američané se navíc snažili o bilaterální setkání na nejvyšší úrovni a o jednání o odzbrojení. Politbyru bylo nyní jasné, že případná sovětská aplikace krajních opatření v ČSSR určitě nenarazí na aktivní odpor ze strany USA.

V Čierne nad Tisou 29. července 1968 proto Brežněv mohl spokojeně ujistit Bilaka, že USA plně akceptují právo Sovětů řešit si poměry v sovětském východoevropském bloku. USA považovaly vojenskou intervenci za pouhou nehodu na cestě k uvolnění mezinárodního napětí v době studené války! Mimořádná noční návštěva Dobrynina v Bílém domě 21. srpna 1968 proto prezidenta ani příliš nepřekvapila. Husák ji později (1990) výstižně okomentoval: „Prezident Johnson se dohodl s Brežněvem a vzal okupaci ČSSR na vědomí. Formálně protestoval, ale jinak nehnul ani prstem.“

Násilné potlačení Pražského jara přesto sehrálo ve světových dějinách výraznou roli a paradoxně přispělo ke zmírnění mezinárodního napětí. Při řešení československé krize dospěly obě soupeřící supervelmoci k dojemné shodě, když nad vzpurným Československem společně zlomily hůl a daly přednost ochraně svých imperiálních zájmů v adekvátních sférách vlivu. (Přece nelze připustit, aby malé, submisivní státy svévolně překreslovaly hranice bloků, na nichž se dohodly velmoci!) V atmosféře po Glassboro, v

době příprav jednání o odzbrojení a chystané cesty Johnsona do Moskvy, USA velkoryse tolerovaly masivní přesuny statisíců po zuby ozbrojených vojáků Varšavské smlouvy riskantním západním směrem i samotnou okupaci Československa za sovětský příslib zastavit pohyb okupačních armád v ČSSR v dostatečné vzdálenosti před hranicemi NATO.

Historici dokumentují, jak překvapivý únorový převrat v Praze 1948 „popohnal“ Stalinem vystrašené západoevropské státníky k urychlenému podpisu Bruselského paktu (17. března 1948) a založení NATO. Nečekaný projev mimořádně silné vzájemné důvěry jindy vždy ostražitých úhlavních nepřátel – jaderných supervelmocí, získaný a prověřený během československého srpna 1968, se proto mohl stát jedním z hlavních impulsů, který úspěšně pootevřel dveře na cestě k nastartování Helsinského procesu. Potenciální pozitivní efekt pro světové dějiny byl ale i tentokrát dosažen mimo jiné opět na úkor upozaděných československých občanů!